

Sajfó.

Genocida Syřanů v Osmanské říši (1914–1918)

Michal Řoutil

Pro křesťany byla tři léta od začátku 1. světové války na území nespravedlivé a nelítostné Osmanské říše životem plným pronásledování, hladu, žízně, bezbrannosti, smrti, strádání, zmrzačení, muk, žalu, utlačování, znevolnění, obětí, ponižení, výsměchu, vyhánění z vlasti a dalších strastiplných a krutých událostí. To vše museli vytrpět.

syrsko-jakobitský metropolita Julius Çiçek

Termín *Sajfó* (dialektem rovněž *Sejfó*, *Sejfé*), jež je překládán jako „rok meče“, používají syrští křesťané ve třech různých konotacích: 1) pouze pro rok 1915, kdy došlo k největšímu vyvražďování jejich komunity; 2) pro léta 1915–1918; 3) šířeji pak pro období od konce 18. století do dnešních dnů – v tomto případě do něj zahrnují veškeré krivdy, kterých se jim dostalo a dostává. V této stati se soustředíme výhradně na události let 1914–1918.

Materiály ke genocidě syrských křesťanů v Osmanské říši představují neustále se doplňující knihovnu, některé byly vydány až v dnešní době (viz následující stat²), jiné pak bezprostředně po tragických událostech.¹ Mezi nejdůležitější edice pramenů patří soubor dokumentů A. Toynbeeho² a 4. kapitola („Azerbaijan and Hakkari“) britské *Modré knihy*, sestavené V. Brycem v roce 1916.³ Nové materiály zejména z francouzských archivů využil v nejnovější monografii S. de Courtois,⁴ z anglických, amerických, německých a ruských pak D. Gaunt.⁵

Pro větší přehlednost se budeme věnovat jednotlivým oblastem s většinovým či významným osídlením syrskými křesťany v Osmanské říši a Íránu zvlášť.

Hakkari

Situace ve vesnicích a osadách pohoří Hakkari, „srdeci“ asyrsko-nestoriánské komunity,

¹ Kromě prací níže citovaných viz např. HAY W. R., *The Tragedy of the Assyrians*, London 1921; HEAZELL F. N., *The Woes of a Distressed Nation: Being an Account of the Assyrian People from 1914–1934*, London 1934; ROCKWELL W. W., *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, New York 1916; STROTHMANN R., „Heutiges Orientchristentum und Schicksal der Assyrer“, in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 55/1936, s. 17–82 aj.

² TOYNBEE A., *Papers and Documents on the Treatment of Armenians and Assyrian Christians by the Turks, 1915–1916, in the Ottoman Empire and North-West Persia*, London 1916.

³ *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915–16; Documents presented to Secretary of State for Foreign Affairs*, with a preface by Viscount Bryce, London 1916, reed. Beirut 1979.

⁴ DE COURTOIS S., *Le génocide oublié. Chrétiens d'Orient, les derniers araméens*, Paris 2002.

⁵ GAUNT D., *Massacres, Resistance, Protectors. Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia during World War I*, Piscataway/New Jersey 2006.

bezprostředně souvisela, a to i z církevně-administrativního hlediska (v převážně kurdské osadě Kučanis sídlil katolikos-patriarcha, ve vesnici Šamdinan na hranicích s Íránem pak *matran*, metropolita), s oblastí Urmie. Ačkoliv se formálně jednalo o komunitu rozdělenou mezi dva státní celky – Osmanskou říši a Írán –, byla hranice veskrze prostupná a to jakpro nestoriány a Kurdy, tak s vypuknutím 1. světové války i pro oddíly hamidije a osmanskou a ruskou armádu. Byli to právě uprchlíci z hakkarských vesnic, kteří zaplavili po prvních násilnostech pláň Salmasu a Dilmanu a také samotnou Urmii.

Pro centrální vládu byli Asyřané ze všech syrských komunit nejpodezřelejším elementem, v tomto smyslu bylo jejich postavení zcela srovnatelné s postavením Arménů. Vyhlazení autonomních asyrských kmenů považoval ministr vnitra Talaat paša vzhledem ke strategické poloze na hranicích s Íránem za prioritu.⁶ Po propuknutí údajného „arménského povstání“, kdy došlo 20. dubna 1915 v rámci „odvetných opatření“ k bombardování arménské čtvrti města Van, se podle osmanských úřadů v oblasti Hakkari o tři dny později rozhořelo rovněž „asyrské povstání“.⁷

„Etnické čištění“ těžko dostupných usedlostí v pohoří Hakkari začalo již v letních měsících roku 1914, kdy bylo ze svých obydlí vyhnáno několik tisíc Asyřanů.⁸ Nejtěžší boje propukly v červenci 1915. Katolikos-patriarcha Mar Šimun Benjamin popisuje situaci takto: „... během měsíce, kdy naši lidé bojují proti Kurdům a Hajdar Bejovi, místodržícímu Mosulu, přišli také turecké jednotky s děly... Turci okupují naše vesnice a vypalují je. Asyřané teď žijí na vrcholcích hor, od Tiari a Tchomy až po Diz. Umírají hlady, protože nemají dostatek jídla. Nemáme municí, jsme obklíčeni Turky, naše postavení je zoufalé.“⁹ V lednu 1915 Mar Šimun Benjamin svolal poradu nestoriánských kmenů, na níž bylo rozhodnuto přemístit ženy a děti do bezpečnějších míst poblíž Chamby v Horním Tiari.¹⁰

Zvláště krvavé události se odehrály ve vesnici Baškale v údolí řeky Velký Zab, která tvořila administrativní centrum sandžaku Hakkari, v němž žilo nejen arménské, syrské a kurdské, ale také židovské obyvatelstvo. Strategicky důležitým místem prošla válka několikrát, největší masakry křesťanského obyvatelstva proběhly od září 1914 do května 1915.¹¹ Podle zprávy ruského vicekonzula P. Vveděnského byla „... téměř celá mužská křesťanská populace Gawaru (syrská

⁶ Tamtéž, s. 121.

⁷ Tamtéž, s. 123.

⁸ SHAHBAZ Y., *The Rage of Islam: An Account of the Massacres of Christians by the Turks in Persia*, Philadelphia 1918, s. 58.

⁹ Dopis, adresovaný ruským jednotkám v Urmii, cituje GAUNT D., *Massacres, Resistance, Protectors. Muslim-Christian Relations...*, op. cit., s. 121.

¹⁰ WERDA J. E., *The Flickering Light of Asia or the Assyrian Nation and Church*, New York 1924, s. 70. Vzájemné vztahy mezi jednotlivými nestoriánskými kmeny však nebyly nijak ideální, ke společném dohodě o obraně nedošlo ani v době, kdy již bylo zcela zjevné, že vyhlazení křesťanů je naplánováno a koordinováno. 22. května 1915 dokonce zorganizoval Mar Šimun Benjamin vraždu Nimroda Šimuna, hlavy kmene Džilú, kterého podezříval (neprávem, jak se později ukázalo) ze spolupráce s osmanskou správou, více viz GAUNT D., *Massacres, Resistance, Protectors. Muslim-Christian Relations...*, op. cit., s. 141.

¹¹ GAUNT D., op. cit., s. 130–138.

vesnice, pozn. aut.) a Baškale zmaskarována. Křesťanské vesnice jsou vypalovány a ničeny“.¹²

Ani přes statečnost, srdnatost a velké ztráty na životech Asyřané nedokázali své domovy uchránit – na konci července 1915 nezbývalo než oblast opustit a odejít na území perského Ázerbájdžánu, které opět přešlo do rukou Rusů.

Po těchto tragických událostech zůstalo v pohoří Hakkari do dnešních dnů jen několik připomínek tisícileté přítomnosti nestoriánů – rozbořené tvrze, osady a vesnice, rozvaliny chrámů.¹³ Asyřané se během války několikrát pokusili o revoltu i návrat, nikdy se jim to však nepodařilo. Nyní je toto území zcela kurdské, jedna z vůbec nejstarobylějších křesťanských komunit se do své domoviny již nikdy nemohla vrátit.

Urmie, Salmas, Dilman a okolí

Na počátku 20. století se Írán nacházel ve stadiu hluboké vnitřní politické krize. Tohoto stavu okamžitě využily velmoci – roku 1907 podepsala Velká Británie s Ruskem smlouvu o sférách vlivu, v níž byla Persie rozdělena do tří zón: severní, ovládané Rusy (včetně měst Tabríz, Teherán, Mašhad, Isfahán), jihovýchodní, ovládané Brity (sousedila s územím britské Indie) a centrální, neutrální zóny.¹⁴ V ekonomické sféře hrálo z obou velmocí bezesporu prim právě Rusko – před rokem 1914 tvořil íránský zahraniční obchod s tímto impériem 65 procent.¹⁵

Na území perského Ázerbájdžánu se nacházela největší koncentrace křesťanů v etnicky mimořádně pestré Persii. Z 300 000 obyvatel Urmijské provincie tvořili křesťané neméně než 40 procent: žilo zde na 75 000 Syřanů (většinou nestoriánů a pravoslavných) a 50 000 Arménů. Místní Kurdové přebývali v příhraničních oblastech s Osmanskou říší, Peršané a Azerové na východě provincie – všichni se hlásili k sunitské větvi islámu. Přes relativní prosperitu a rychlý hospodářský růst oblasti (zejména díky masivním investicím ruských obchodníků) etnická a náboženská nesnášenlivost neutichala.

Ačkoliv Írán vyhlásil na začátku 1. světové války neutralitu, byl to právě perský Ázerbájdžán, kde docházelo hned zpočátku války k jejímu porušování. Oblastí i administrativním centrem ve městě Urmie s 50 000 obyvateli prošla válka hned několikrát. Poté, co místo opustili 2. ledna 1915 ruské jednotky, dostalo se město do rukou kurdských kmenů a osmanské armády. S návratem ruské armády 24. května téhož roku nastalo klidnější období, které však skončilo v podzimních měsících roku 1917, kdy po revolučních událostech ve své vlasti demoralizovaná ruská armáda nadobro

¹² Tamtéž, s. 139.

¹³ Během válečných událostí bylo navždy ztraceno velké množství kulturních památek – knih, liturgických předmětů, inventáře aj. V osadě Džilú byl kupříkladu vyrabován chrám Mar Zaja ze 4. století, v němž byly mimo jiné uschovány starožitné čínské vázy z období velkých nestoriánských misí, viz tamtéž, s. 144.

¹⁴ AXWORTHY M., *A History of Iran. Empire of the Mind*, New York 2008, s. 207. Viz též český překlad: týž, *Dějiny Íránu. Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*, přel. Z. Kříhová, J. Marek, Praha 2009.

¹⁵ AXWORTHY M., *A History of Iran...*, op. cit., s. 214. Po bolševické revoluci v roce 1917 následoval prudký ekonomický otřes.

odešla. Oblast se pak opět dostala pod nadvládu Kurdů a Turků. Tragédie místní křesťanské populace dosáhla vrcholu v červnu 1918 ve známém pochodu smrti do britskými jednotkami ovládaného Hamadánu.

O situaci v oblasti jsme zpraveni poměrně podrobně díky dvěma očitým svědkům a do jisté míry i aktérům této tragédie – guvernérovi oblasti, ruskému vicekonzulovi Pavlu P. Vvėděnskému (1880–1938)¹⁶ a americkému baptistovi asyrského původu reverendu Yonanu H. Shahbazovi.¹⁷ Zatímco Vvėděnskij byl nucen město opustit a zachovaly se jeho popisy hrůz pro nadřícené v Tbilisi a Petrohradě po návratu ruských jednotek v květnu 1915, Shahbaz byl s celou rodinou přítomen těmto tragickým událostem přímo na místě (za oběť jim padl jeden z jeho synů).

K dramatickému zhoršení stavu došlo již během druhé poloviny roku 1914, kdy příhraniční osmanské vojsko a kurdské oddíly podnikly sérii útoků na křesťanské vesnice, jež si vyžádaly desítky, později stovky mrtvých.¹⁸ Po návratu z vizitace okolních asyrských vesnic 2. října téhož roku společně s gubernátorem P. Vvėděnskij napsal: „Všude jsou vidět následky džihádu.

Křesťanské chrámy, pravoslavné i katolické, jsou spáleny a pohaněny. Svaté ikony rozsekány. Vše, co šlo, bylo vyrabováno. V Angaře jsem viděl mrtvolu spálených křesťanů s velkými zaostřenými kůly zaraženými do břicha, zavražděnou, zostuzenou, nahou křesťanskou stařenku. Všechny domy Syřanů jsou spáleny a zničeny. Požár okolních vesnic pokračuje, hoří stodoly a obydlí.“¹⁹ Obě strany již v té době tedy zjevně chápaly konflikt jako převážně náboženský, tedy muslimsko-křesťanský. Významnými podněcovateli *džihádu* tamních muslimů proti křesťanům byli potulní anatolští, dříve převážně balkánští dervišové.²⁰

[atd.]

Keywords

World War I, Sayfo, genocide, resistance, flight

Abstract

Besides the Armenians and Greeks, Christians belonging to the different Syrian Churches were also victims of the mass persecution in the Ottoman Empire before and during World War I. These

¹⁶ ГЕНИС В., *Вице-консул Введенский. Служба в Персии и Бухарском ханстве (1906–1920 гг.). Российская дипломатия в судьбах*, Moskva 2003.

¹⁷ ШАХБАЗ Y., *The Rage of Islam: An Account of the Massacres of Christians by the Turks in Persia*, Philadelphia 1918.

¹⁸ GAUNT D., op. cit., s. 96–98.

¹⁹ ГЕНИС В., op. cit., s. 31.

²⁰ Тамтєž, s. 27.

massacres were committed by Turkish army and Kurdish irregular troops. The Assyrians called the tragic events of 1915 by the word 'Sayfo', '(the year of) the Sword'. The article describes these events in individual regions of the Ottoman Empire and Persia with the historical background.

Michal Řoutil (1973) – šéfredaktor revue Parrésia, editor knižní řady Pro Oriente. Dědictví křesťanského Východu, doktorand Ústavu slavistických a východoevropských studií FF UK Praha.